

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Tudománypolitikai kérdések.

1. Bármelyik ponton nyúlunk is művelődésünk ügyéhez, mindenütt égetően szükségesnek mutatkozik a vezető gondolatok tisztázása és a szükségletek megállapítása. A művelődési politika egész óriási területén alig van olyan részlet, amelyen rendkívüli hiányaink ne volnának, amelyen ne találánánk hosszú idő óta elintézetlen, sőt tudtunk szerint meg sem fontolt tennivalókat; aligha akadnánk olyan részletre, amelyre vonatkozóan újabban vagy régebben megvalósításra méltó javaslatok nem hangzottak volna el minden következés nélkül. Ez a panasz így csak állítás, de nyomban igazoltnak tűnnék fel, amint bármelyik részletet alaposan megvizsgálunk s különösen, ha a művelődési politika körének egyes szakaszait egymásra való vonatkozásaikban vennők szemügyre. Nem lehet tagadni, hogy jóakarát és kezdeményezés volt elégszer és az is bizonyos, hogy van siker is: műveltségünk fokozódott és a művelődés terjedt. De későbbi visszatekintők fogják majd megállapítani: mi volt ebben a tudatos irányításnak, a szervezett gondoskodásnak a része s mi a művelődési vágy természetes gyarapodásának és egyes csoportok nem hivatalos buzgalmának. Nekünk, ma élőknek, most mellőznünk lehet minden eféle bíráló szemlélődést és ehelyett, kivált a jövő nyomasztó bizonytalanságára való tekintettel, arra kell törekednünk, hogy a mai feladatokat ismerjük fel és ezeket kezdjük rendre megoldani.

Ezzel az alkalommal a művelődési politikának arra a területére óhajtom a figyelmet felhívni, amelyet *tudománypolitikának* nevezhetünk. Ezzel az összetétellel kifejezzük azt a gondolatot, hogy a tudományos munkának határozott szervezetre, e szervezetnek világos irányító eszmékre van szüksége. Maga a tudományos tevékenység az egyéneknek benső, személyes kérdése ugyan, de hogy rendszeresen folyják, az a nemzetnek — ha jövőjére gondol — ugyanolyan élet-szükséglete, amilyen a közlekedés vagy a közlélemezés. Ahol minden megvan, mindenre elég ember és minden szükséges eszköz, ott ám

hagyják mentére a dolgokat; de ahol sok a hiány, ott előrelátóan gondoskodni kell arról, hogy a tudomány terén is meglegyen, ami az életnek, az erősödésnek, a fejlődésnek követelménye. Ma már látjuk, hogy a földművesre sem lehet ráhagyni, hogy csak annyit termeljen, amennyire magának van szüksége és csak azt, ami neki tetszik vagy jónak látszik. A gazdasági politikától várjuk, hogy gondoskodjék annyiról, amennyi az egész nemzetnek kell és mindenféléről, ami kell, sőt annyiról és olyasmiről is, hogy a magunk értékét a külföldnek is megmutathassuk és külföldön is forgathassuk. Ezért aztán ime szervezik gazdasági életünket. Ugyanilyen gondoskodást várunk a tudománypolitikától is: történjék meg minden, amire a tudományos munka terén a nemzetnek szüksége van, végezzünk el mindent, ami az egyetemes tudományos életben senkinek másnak nem lehet feladata, csak nekünk. S amint ilyen értelemben szervezzük a tudományos munkásságot, azaz kijelöljük a céljait, megteremtjük személyi és anyagi feltételeit, lépésről-lépésre felhasználjuk az eredményeit és biztosítjuk a folytonosan tovább való haladást: használtunk magunknak közvetlenül, mert belekapcsoltuk a tudományt nemzeti életünkbe és használtunk közvetve is, mert a magunk dolgainak alapos elvégzésével nagyobb becsületet szereztünk más népek szemében, mintha csak a minden népre egyaránt tartozó kérdésekkel foglalkoztunk s így a magunk feladatait árván hagytuk volna. Vagyis tudománypolitikán nem elég azt értenünk, hogy tudományosságunkat szervezzük és tervszerűen fejlesszük, hanem érteni kell azt is, hogy a tudomány politikai hatalom, azaz a nemzet sorsára kiható, tehát a nemzet érdekében figyelmet, segítséget, természetéhez szabott gondozást követelő része a nemzet életének.

Talán senki sem érzi könnyelmű vádnak, hogy ilyen értelemben vett tudománypolitika hazánkban eddig nem volt a szükséges mértékben. Voltak és vannak egyesek, hatalmon levők és hatalomnélküliek, akik tudtak volna tudománypolitikát csinálni, de vagy az idejük hiányzott hozzá vagy megakadtak azon, hogy ebben a tekintetben sincs nálunk megértő és támogató közvélemény. Pedig nem nehéz belátni, hogy a művelődés olyan folyamat, amelynek számos feltétele van s egyik a másik nélkül majdnem hiában van. Minden szervezetnek a részei kölcsönösen hatnak egymásra; ha egyik rész nem él teljes életet, a többi is senyved. Azt már mindenki úgy látja, hogy népnevelésünket nem hagyhatjuk mostani állapotában; el kell terjeszteni azt a véleményt is, hogy nemzeti életünknek, újjáéledésünknek éppen ilyen feltétele a legmagasabb rendű, hosszú időn át következetesen folytatott tudománypolitika is. «A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma» (Széchenyi), mert a nemzeti műveltség szer-

vezetésben hiányzik az éltető, életet jelentő vérkeringés, ha a legfőbb szerv, a műveltség emelkedésének igazi biztosítója nem fejtett teljesen. S ez a szervezetünk mindaddig nem lehet tökéletes, amíg ki nem dolgozzuk a művelődési politika nekünk való rendszerét és ebben a tudománypolitikáét; ez a legelső feladat, amelynek a teljesítéséről kell gondoskodni azoknak, akiknek módjokban van.

Addig is, amíg ez a tudományos munka végbemegy, a tudományos élet mindenik ágában számba kellene venniök az íróasztalon és a dolgozószobán túl is tekintő tudósoknak: miféle tennivalókat állított eléjük a mai élet; mit tudnának ők megoldani vagy megoldásra előkészíteni, megalapozni a nemzet jövőjének égető kérdései közül; milyen emberekre és mennyire, a meglevők közül kikre volna szüksége az egyes tudományágaknak, hogy a rombolás után kezdődő építés a kívánatos erővel folyhassék. Amit pl. az orvosok csinálnak most a népegészségügy nagy kérdéseivel, azt kell megtenni minden téren, de nem csak gyakorlati intézkedések sürgetése, hanem a tudományos munka irányítása, szervezése céljából is, hogy a következő gyakorlati intézkedéseket előkészítsék és sikerét biztosítsák. A politika: a nemzet sorsának irányítása; a tudománypolitika: a tudományos munkának a nemzeti jövőre tekintő szervezése. Nem azt kívánja, hogy az egyes tudósokat elmélyedésökből a «mindennapi élet» minduntalan kiragadja (hogy lenézik ezt némelyek s hogy fojtogatja most őket is ennek a gondja!), hanem arra törekszik, hogy a tudomány is legyen a nemzet életének szerves alkotóeleme, valóban éltető lelke! Ilyenné csak úgy válhatik, ha a tudomány művelői személyesen is felismerik ezt az élethivatást s ha a tudományra is gondot viselő, azaz a tudományos munkásságot minden irányban biztosító állam a tudománynak ezt a jelentőségét a legapróbb részletkérdésekben is szeme előtt tartja.

Ezen az úton most arra kellene rátérnünk: vajjon a bennünket itt közvetlenül érdeklő területen, a neveléstudományban, mire kell gondolniök eszerint a szakembereknek s milyen gondoskodást várnak éppen most az államhatalomtól a magyar neveléstudomány fejlődésének a biztosítása tekintetében. Mindkét kérdés időszerű; az elsőről már beszéltünk e folyóiratban is, a M. P. T.-ban is; a második elől sem szabad már sokáig kitérnünk. A következőkben azonban nem erről lesz szó, hanem bemutatok három olyan közleményt, amely tudománypolitikai szempontból fontos gondolatokat vet fel.

2. Egy tudományágról szól ugyan, de azért általános érdekű és egyetemes érvényű igazságokat tartalmaz az a megnyitó beszéd, amellyel gróf *Klebelsberg Kunó* a Magyar Történelmi Társulat 1917. évi közgyűlésén elnöki székét elfoglalta (1. Századok, 1917: 4—5. sz.). A beszéd

második része tartozik itt reánk. Ebben az az alapgondolat, hogy «a magyar történelem a maga ihlető erejét akkor tudja napjainkban megint igazán kifejteni, ha tudományának megadjuk a neki való szervezetet». A szükséges tehetségek megvannak, de szervezés és vezetés kell a kifejlésökhöz és hasznosításukhoz. Evégre meg kell teremteni a tudósnevelés valamennyi előfeltételét; szervezni kell megfelelő számú állást, hogy a történelem önálló művelésére valóban hivatottak megélhetése és előmenetele biztosítva legyen; gondoskodni kell a források összegyűjtéséről és közzétételéről s elő kell segíteni történelmi művek kiadását; fokozni kell a közönség érdeklődését a történelem iránt s általában bele kell vinni a magyar köztudatba a tudományos munka fokozottabb becsülését. Ezeknek az általános tételeknek a kitűzése után a valóság szomorú képének hű rajzát találjuk arról, hogy milyen akadályok vannak ma a tudományos hajlamú, de szegény, középosztálybeli ifjak tanulásának útjában. Szervezni kívánja a tehetségek kiválasztását; nem pályadíjakkal és jutalmakkal, hanem ösztöndíjakkal és tanulmányúti segélyekkel lehet a bimbózó tehetségek kifejlődését elősegíteni. S ebben az államnak teljes mértékben ki kell vennie a részét, nem szabad mindent a társadalom áldozatától várni. Nem szabad egyének személyes vállalkozására bízni, hanem állandó intézményekkel kell biztosítani a tudományos munkát s gondoskodni kell ennek folyamatosságáról, szakszerű előkészítéssel kell áthidalni az egyetemi szeminárium és a külföldi kutatás között levő űrt.

Mindez a többi tudományra is majdnem szószerint illik. Az még általánosabb érvényű, amit arról mond, hogy milyen fontos tényező az a szellem, «amelyben a tudományos és főiskolai ügyek adminisztrációja az ügyeket intézi». Itt a fiatal tehetségeknek egyénenként való megismerését hangsúlyozza; az egyetemeken a mindenütt szükséges fõszakokon kívül sajátos feladatú, külön tanszékek állítását kívánja (így pl. Debreczenben a török hódoltság és a protestantizmus, Kolozsvárt az erdélyi fejedelmek története, Pozsonyban a XVII—XVIII. sz. latinnyelvű magyar irodalom számára). A nálunk alig-alig ébredező «fõiskolai pedagógia» körébe tartozik az a nagy jelentőségű javaslat, hogy a bölcsészeti karon is állítsanak adjunktusokat a rendes tanárok mellé, ezzel biztosítsák egyfelől a tanár idejét a tudományos kutatás részére, másfelől a kezdők rendszeres vezetését.

A tudományos munka középpontjain kívül figyelmet kíván fordítani Klebelsberg a vidékre is, először azzal, hogy a vidéken élő tanárok tudományos foglalkozásához megadjuk a segédeszközöket s megnyissuk előttök a tudományos előmenetel útját, de azután azzal is, hogy a tudomány feladatának ismerjük el a közönség nevelését, ízlésének és igényeinek fejlesztését. Így lesz a tudománynak elég mű-

velője s a tudományos irodalomnak elég fogyasztója. A négy egyetem-től azt várja, hogy megannyi nagy művelődési gócponttá fejlődik, egymásra is hat, de mégis önálló utat jár s lassanként megváltoztatja a tudományosság fejlődésének mai nagy akadályát: a napi politikával való túlzott foglalkozást.

Ebben a fejtegetésben különösen fontos az a gondolat, hogy a négy magyar egyetemnek önálló utakon is kell járnia, azaz a magyar tudományosság körében sajátos feladatokat is kell teljesítenie. Az egyetem jellegét azonban mindig tanárai adják meg s ezek személyes munkáját éppen a tudomány érdekében nem lehet megkötni, sem irányítani. Tehát mintha úgy látszanék, hogy az egyetemeket sem lehet valamilyen irányúvá tenni. Azonban az egyetemi tanár munkájának is van egy szabályozója a tudományos lelkiismereten kívül: a tanszék. Ezért fontos, hogy határozott feladatú tanszékek is legyenek; aki ilyenén ül, az azt a határozott feladatot tartozik teljesíteni. Ilyen értelemben valóban lehet és szükséges beszélni az egyes egyetemek sajátos feladatairól s különösen arról, hogy a most felállított két új egyetemtől és a még semmiképpen eléggé el nem látott kolozsvári egyetemtől miféle külön feladatok teljesítését is várjuk. Ezért érdemelnek figyelmet kíváltként az új egyetemeken elhangzó rektori beszédek; ezek mutatják azt a szellemet, amelyben az új tanárok első választottjai az egyetemet vezetik, azokat az alapokat, amelyekből fokozatosan a hagyomány kialakul.

E beszédek közül *Polner Ódön*, 1915/6. évi pozsonyi rektore egyenesen azt választotta tárgyául: mi a feladata az új egyetemeknek a nemzeti művelődés terén (*Az új egyetemek és a nemzeti kultúra*. Pozsony, 1916, n° 16 l.). Ezt így foglalja össze: «A magyar állam fenntartása a magyar kultúra fejlesztésének az útján érhető el biztosan; a magyar kultúrának ebben az országban való megerősödésétől, elterjedésétől, minden más kultúra felett való felsőbbségétől függ nemzeti jellegünk fenntartása, a magyar nemzetnek a magyar államban való hegemoniája, a magyar államnak, mint olyannak fennmaradása.» A feladat pontosabb meghatározásához a nemzet fogalma viszi közelebb. A nemzetet művelődési közösségnek tartja; a nemzet: «az egyforma műveltségen, egyforma kulturán és ennek tudatán alapuló kapcsolat az egyesek között». Ezt a kapcsolatot több tényező együttléte fejleszti ki; ezek: a nyelv, erkölcs, szokás, életmód, gondolkodás, magános életviszonyok, jogintézmények, művészet, költészet, bölcselkedés, a földrajzilag egységes és összetartozó földterületen, hasonló természeti viszonyok között való élés, egységes állami szervezet, sűrűbb érintkezés. Ugyanezek a feltételei annak is, hogy különböző fajú népelemek között is nemzeti közösség létesülhessen. Ez a gondolat

természetesen a magyarság helyzetének a fejtegetésére vezet, hiszen mi nem egynyelvű nemzet tagjai vagyunk, már pedig a soknyelvűség különböző művelődési közösségekbe való tartozást is jelent és ez az államra bomlasztó hatású lehet. Ebből következik Polner szerint az egyetemek feladata. Ha ugyanis a nemzetben hiányzik a nyelvi egység, akkor legalább a művelődés más elemeinek kell a soknyelvűeket összefűzniök; evégre — írja — a vezető nemzetnek műveltségben legerősebbnek kell lennie s művelődésének az eltérő nyelvűekre is ki kell terjednie; erre pedig legfőbb eszköz «a nemzet kulturájának érdekeit szolgáló felső, különösen az egyetemi oktatás». Ezt kell a legmagasabbra emelni, ha a népműveltséget fokozni akarjuk, ezért kell az igazságot mindenütt egyképpen kutató, nemzetközi tudományt legfőbb fokon tanító és művelő intézményeknek, az egyetemeknek, a sajátos nemzeti művelődést erősíteniök, fokozniök és terjeszteniök. Ezen az általános feladaton belül a pozsonyi egyetem feladatát abban látja, hogy 1. erősítse és terjessze a magyar művelődést, tisztelve a nem-magyarok nyelvét, a magyar kultúra szolgálatába állítva értékes tulajdonságaikat s ezzel is megszilárdítva a művelődési közösséget; 2. ott a határon legyen a művelődés tekintetében is magyar határkő, a magyar és a német művelődés közvetítője.

Ebben a beszédben tehát az egyetemek a nemzeti politika legnevezetesebb tényezőiül jelennek meg s bizonyára mindenki örül annak, ha a pozsonyi egyetem ezt a magasra tűzött célt igyekszik elérni. Azt azonban sajnálnunk kell, hogy a szerzőnek az alkalom nem engedett módot egy-két gondolatának részletesebb tárgyalására, mert így éppen a mai viszonyok között s éppen Pozsonyban nagyon fontos kérdések maradnak kellő tisztázás nélkül. Ezek a kérdések voltaképen egymásból fakadnak, mert az egyik: a nemzet fogalma, a másik: hazai nemzetiségeink és a magyar tudományosság viszonya. Amit Polner ezekről mond, nem deríti fel teljesen, hogy vajjon nemzetzen csak a magyarságot kívánja-e érteni, illetőleg hogy mindenik, külön nyelvet beszélő nemzetiséget is egy-egy nemzetnek tekint-e (erre mutat, hogy «vezető nemzet»-ről beszél). Ez a kérdés fontos, mert a tudományegyetem nemzeti feladatául nagyon helyesen kitűzött egyesítésnek más-más lehet az értelme abban a két esetben és a megállapítandó értelmezésből más-más következik arra, hogy a nem-magyar nyelvűek milyen viszonyban lesznek vagy lehetnek a nemzeti célokat szolgáló egyetemekkel. Polner Ödön beszéde azt mutatja, hogy ő eziránt a kérdés iránt mélyen érdeklődik; a pozsonyi és kolozsvári egyetemnek sajátos kötelessége is, hogy ezzel a tárggyal bővebben foglalkozzék.

Ezt a kötelességet egyébként a magyar tudományosság minden

munkásának éreznie kell a maga körében. Erre hívta fel a figyelmet legutóbb *Bleyer Jakab* a Történelmi Társulat új munkatervének megjelenése alkalmával (v. ö. a *M. P.* e számában, 508. l.) s amit erről elmondott (A magyar tudomány és a hazai nemzetiségek; Magyar Figyelő 1917 aug. 1.), azt mint egyenes folytatást és kiegészítést illeszthetjük a pozsonyi rektori beszédhez és a magyar tudomány-politika egyik legfontosabb, halaszthatatlan kérdésének valljuk. Teljes egyetértéssel ajánlom olvasóink figyelmébe ezeket a sorait:

«Mindenen, ami ebből a földből sarjadt és rajta terem, a magyar erőnek kell uralkodnia és az erő-összetevők közül elsősorban az oly kevésbé méltatott magyar tudománynak. Ne csak a politikában és állami kormányzatban legyen a miénk a feltétlen vezetés, hanem a kultúrában is, ennek minden terén és minden nemzetiséggel szemben! A magyar tudománnyal is hozzánk kell fűznünk a nemzetiségeket, éppen a tudománnyal, mely szinte egyedül éreztetheti nem sértő [és mégis hódító módon a magyar felsőbbiséget és jóvá teheti és kiengesztelheti sokszor azt is, amit a politika rontott vagy elhibázott. Ezzel egyúttal elérhetjük azt is, hogy a külföld, hol oly sokszor emelik a szellemi elnyomás vádját, éppen a magyar tudományon át lesz kénytelen nemzetiségeink megismeréséhez és megértéséhez férközni. Ami természetesen fokozottan köteletségünké teszi, hogy tudományunk ebben az irányban is objektív törekvésű maradjon és ne szegődjék a tiszta tudományon kívül eső célok szolgálatába. A magyar munkabírásnak és szervező erőnek itt roppant tér nyílik s a siker biztosításához kultúránk hivatalos vezetői részéről alig kell több, mint egy kis tevékeny érdeklődés és egy kis erkölcsi és anyagi támogatás. E kettő segítségével akár egy rövid évtized alatt is megteremthetjük egyetemünk és különböző tudományos társulataink, elsősorban akadémiánk keretében mindazokat a szellemi és személyi feltételeket, melyek a feladat megoldására szükségesek.»

Magának ennek az egy kérdésnek a nagysága is mutatja, hogy ezeken a gondolatokon, a tudományos munka szervezésén és az innen eredő többi kérdésen nem szabad átsiklania senkinek, aki a magyar tudománynak a nemzeti étellel való kapcsolatát látja, a tudományt a jövőre is kiható tényezőnek tudja és hatását fokozni is akarja. Kötelességnek, sürgősen és teljes erővel elvégzendő kötelességnek tartom, hogy mindenik szaktudomány munkásainak a testületei ezeket a kérdéseket megvitassák, eldöntsék és a megállapodásokat erélyesen érvényesítsék. Első sorban a Magyar Tudományos Akadémiától várjuk ezt, mert ennek keletkezésével adott kötelessége, hogy nemzeti tudománypolitikát folytasson. S várjuk a Felsőoktatásügyi Egyesülettől, amelynek csak ez lehet a legfőbb, tagjait egyesítő feladata. De fel-

adata ez minden más testületnek is, amely önmagát a saját tudományos területén összefoglalónak, irányítónak tekinti és minden intézménynek (egyetemeknek, más főiskoláknak), amelynek alkalmazottjai önálló munkával tartoznak a nemzeti tudomány egyetemes céljait szolgálni. És fontos, hogy a tudományos megvitatás nyilvánosan történjék. Láthassuk, hogy folyik a munka, hogy nem engedjük sodortatni magunkat; nyugodhassanak meg sokan, akiket most keserű nyugtalanság-émészt e kérdések elhanyagoltsága miatt; nyerhessenek a vezetők új munkatársakat, hiszen ebben az országban még a háború is hagyott egy csomó, értékes fiatal erőt, azokat bevonni, szervezni, érvényesülésében segíteni, azaz számokra nekik való munkatereket biztosítani jövőnk iránt való kötelességünk. Ha lesz magyar tudománypolitika, akkor majd kifejlődik az egész magyar művelődési politika is, amely nem egyesek, miniszterek vagy jórészt ismeretlen és hatástalan emberek személyes politikája lesz, hanem amelyben az egész nemzet a maga életének legerősebb biztosítékát látja!

Arról nem is kell beszélnem, hogy ebből a köznevelés ügyére mi minden következne.
i. s.

Az ujság nevelő hatása.

Azt hihetnők, hogy saját korunk megismeréséhez nem feltétlenül szükséges a személyes tapasztalat. A régiek alig láttak túl fizikai látókörükön, a mai ember azonban rövid idő alatt a legtávolabbi helyek jelentősebb eseményeiről is tudomást szerez a sajtó útján. A sajtó ma — amint számtalanszor mondjuk — tömérdek ember ismereteinek egyetlen s még a legtudósabbak ismereteinek is egyik forrása. Helyettesíti a személyes tapasztalást, irányítja az ítéletet, kormányozza az érzelmeket. Igazi befolyását akkor értjük meg igazán, ha módunk van az ujságok tartalmát személyes tapasztalatunkkal egybevetni.

Menjünk fel a parlamenti karzatra és hallgassuk meg az ország sorsát intézők tanácskozását, ülünk be a színházba és nézzük végig a bemutató előadást, próbáljunk bejutni egy tudós társaság gyűlésébe, aztán másnap vegyük meg a számottevő ujságokat. Tapasztaljuk majd, hogy a parlamenti szónok beszédjét csak részben közlik, hogy a szedő azt a szót ritkította, amelyet a szónok mellesleg említett, hogy a legfontosabb részek elhalványultak az ujság lapjain. Értesülünk arról, hogy az esti színdarab, melyet közepesen élveztünk, tulajdonképpen fordulatot jelent az irodalomban, hogy a tudós társaság, melynek munkáját — úgy éreztük — nem lehet eléggé értékelni, tulajdonképpen